

Kongres bibliotekarzy europejskich

Marzena Błach

Biblioteka Główna Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie

W dniach 23-27 marca bieżącego roku stolica Ardenów stała się miejscem spotkania bibliotekarzy reprezentujących dziewięć państw europejskich. Na szkolenie, przygotowane przez Bibliotekę Uniwersytecką w Liège, zatytułowane: *Inicjatywy Open Access: od bibliotek do badań naukowych* przyjechali pracownicy bibliotek uniwersyteckich z Grecji, Francji, Estonii, Hiszpanii, Niemiec, Słowenii, Polski i Litwy zainteresowani tematyką otwartego dostępu do publikacji naukowych – Open Access.

Uniwersytet w Liège (Université de Liège) stał się gospodarzem tego wydarzenia nieprzypadkowo. Uczelnia ta szczyci się bowiem repozytorium publikacji swoich pracowników tak zwanym Orbi (Open Repository and Bibliography). Orbi to otwarte archiwum, zbiór pełnych tekstów i informacji o nich dostępny online w ramach Open Access – ruchu, który stanowi szczególny przedmiot zainteresowania bibliotekarzy pośredniczących w wyszukiwaniu literatury naukowej. Orbi to nie jedyny nowatorski projekt Uniwersytetu w Liège. Inną nie mniej ciekawą inicjatywą tej uczelni jest konkurs adresowany do doktorantów wszystkich wydziałów. Każdy z uczestników dysponuje 180 sekundami na przedstawienie tematu swojej dysertacji. Prezentacja powinna mieć nietypowy charakter, musi być zrozumiała dla laików i zawierać elementy humorystyczne. Rangę konkursu dla doktorantów podnosi fakt, iż przeprowadzany jest w Salle Académique – pierwszym pomieszczeniu zaprojektowanym w całości na potrzeby tego uniwersytetu.

Historia Uniwersytetu w Liège (dalej zwanego ULg) sięga XIX wieku. Założony został w 1817 roku przez Wilhelma I, króla Zjednoczonych Niderlandów - państwa utworzonego decyzją kongresu wiedeńskiego. Uczelnię zlokalizowano w budynkach jezuickiego klasztoru, gdzie do chwili obecnej znajduje się siedziba władz uniwersyteckich. Tutaj również wybudowano Salle Académique - neoklasycystyczną salę obrad. Pomieszczenie to wykańczano w pośpiechu, tak aby pierwsi absolwenci mogli złożyć w niej swoje egzaminy. Główną dekorację Salle Académique stanowi malowidło wykonane w technice *en grisaille*. Przedstawia ono króla Wilhelma I umieszczającego koronę na skroniach postaci tożsamej z pierwszym z absolwentów - nadzieją całego kraju. Króla otaczają alegoryczne postaci kobiece, które reprezentują poszczególne dziedziny wiedzy: medycynę, geografie i historię. Pomieszczenie to w latach 60-tych XX wieku było w bardzo złym stanie. W 1999 roku po wpisaniu Salle Académique na listę walońskich zabytków, przeprowadzono jej restaurację, na którą przeznaczono 2 miliony 700 tysięcy euro (wysokie koszty związane były przede wszystkim z podnoszeniem walorów akustycznych pomieszczenia). Uczestnicy szkolenia dowiedzieli się o tym podczas zwiedzania budynku uniwersytetu. Obecnie odbywają się tu uroczyste promocje doktorskie, koncerty, konkursy i spotkania z gośćmi ULg.

Zdj. 1. Wieża w Gembloux (lista UNESCO). Fot. M. Błach.

W bogatym programie szkolenia *Inicjatywy Open Access: od bibliotek do badań naukowych* oprócz wykładów, prezentacji i dyskusji znalazł się czas na wycieczki, związane ściśle zarówno z praktyką bibliotekarską, jak odwiedziny w Bibliotece Wydziałowej na kampusie Sart Tilman (Biblioteka Léona Graulich) oraz oprowadzanie po zakamarkach uniwersyteckich w pojezuickim kompleksie w Liège i pobenedyktynskich budynkach kampusu w Gembloux czy też zwiedzanie zabytków stolicy Ardenów podczas trzygodzinnego spaceru z przewodnikiem i historykiem sztuki - pracownikiem ULg. Podczas przechadzki po historycznym centrum Liège zobaczyliśmy najważniejsze obiekty sakralne miasta: katedralny kościół pod wezwaniem św. Pawła z nowoczesnymi kolorowymi witrażami kontrastującymi z gotycką bryłą i maswerkowymi oknami, wart odwiedzenia z uwagi na figurę Jezusa Chrystusa wyrzeźbioną przez ucznia Berniniego Jeana del Cour oraz kolejalny kościół Saint-Barthélemy, słynny z uwagi na romańską chrzcielnicę z brązu, wspartą na dziesięciu pięknie rzeźbionych wołach - dzieło Reniera de Huy z 1118 roku.

Zdj. 2. Witraże katedry św. Pawła. Fot. M. Błach.

Zdj. 3. Odnowiona fasada kościoła Saint-Barthélemy. Fot. M. Błach.

Jednym z przystanków stał się również dziedziniec Pałacu Książąt - Biskupów sąsiadujący z nieistniejącą już pierwotną katedrą pod wezwaniem św. Lamberta, lokalnego świętego i biskupa, który zmarł w wyniku zamachu. Katedra zburzona została podczas rewolucji francuskiej. Na jej miejscu i w okolicy przy placu św. Lamberta powstało natomiast ciekawe muzeum – Archeoforum.

Zdj. 4. Pałac Książąt Biskupów. Fot. M. Błach.

Właściwe szkolenie zainaugurowane zostało spotkaniem z Rektorem Profesorem Albertem Corhay i wykładem Profesora Freddy'ego Coignoul charakteryzującym w skrócie system edukacji w Belgii. Szczególną cechą belgijskiego szkolnictwa jest podział na uczelnie niderlandzko- i francuskojęzyczne. Uniwersytet w Liège należy do czołówki uczelni francuskojęzycznych. Kształcą się tu 23 000 studentów (co ciekawe, 70% wszystkich francuskojęzycznych studentów zdobywa wykształcenie w trzech ośrodkach: w Brukseli, katolickim uniwersytecie w Leuven i w Liège). Zajęcia odbywają się na trzech kampusach: w Liège (w centrum miasta i kampusie Sart Tilman), w Gembloux (oddalonym od stolicy Ardenów o ok. 70 km) oraz Arlon (ok. 120 km od Liège). W efekcie połączenia z mniejszymi uczelniami wyższymi ULg posiada 9 wydziałów: filozoficzny; prawa, nauk politycznych i kryminologii; medycyny; psychologii i pedagogiki; nauk przyrodniczych; nauk stosowanych; weterynarii; rolniczo-biotechnologiczny, a także instytut nauk społecznych i humanistycznych oraz szkołę zarządzania. Dążenie do doskonałości, wzajemny szacunek, specjalne obowiązki względem społeczeństwa, pluralizm i poczucie wspólnego dobra to hasła, które składają się na misję ULg. Jest to uczelnia zrestrukturyzowana w oparciu o wytyczne procesu Bolońskiego i otwarta na współpracę w ramach Unii Europejskiej, co przejawia się między innymi w corocznym organizowaniu erasmusowych szkoleń – Staff Training Week, adresowanych do bibliotekarzy i pracowników administracyjnych europejskich uczelni, beneficjentów programu Erasmus+ (w tym roku obradom bibliotekarzy towarzyszyły równolegle prowadzone spotkania dotyczące mobilności naukowców – Euraxess, skierowane do naukowców, specjalistów odpowiedzialnych za HR i planowanie rozwoju kariery).

W programie szkolenia przeprowadzonego pod hasłem *Inicjatywy Open Access: od bibliotek do badań naukowych* najważniejsze miejsce miały wykłady na temat praw autorskich i własności intelektualnej, szczegółowe prezentacje poświęcone praktycznym rozwiązaniom w zgodzie z ruchem Open Access: repozytorium ULg – Orbi oraz roli bibliotek uniwersyteckich w rozwijaniu kompetencji informacyjnych (*information literacy*) studentów, a także wystąpienie przygotowane przez Stéphanie Audrit i Paula Thirion charakteryzujące sieć biblioteczną ULg.

Dziesięć, jedenaście lat temu każdy wydział, instytut ULg posiadał swoją odrębną bibliotekę nazywaną centrum dokumentacji. W 2004 roku sporządzony został raport *Digitalizacja i przyszłość Bibliotek Uniwersytetu w Liège*. Dokument ten wyznaczył plan reorganizacji sieci bibliotecznej, tak aby dostosowała się do zmieniającej się rzeczywistości przy jednoczesnym zachowaniu swego dziedzictwa i historii. W efekcie 18 małych centrów dokumentacji przekształcono w sieć pięciu bibliotek: ALPHA to biblioteka humanistyczna oraz miejsce przechowywania kolekcji historycznej - manuskryptów, inkunabułów i starodruków; BST - biblioteka sztuk stosowanych i matematyczna; BSV - gromadzi m.in. publikacje z zakresu weterynarii, BSA - księgozbiór z zakresu agronomii oraz biblioteka Léona Graulicha na kampusie Sart Tilman.

Zdj. 5. Biblioteka Léona Graulicha. Fot. M. Błach.

Odwiedziny w ostatniej z wymienionych bibliotek stanowią ciekawą okazję do zapoznania się z tym, jak w praktyce można realizować założenia wolnego dostępu do półek. Nie ma tu podziału na magazyn i czytelnię. Stoliki przeznaczone dla czytelników otoczone są regałami z książkami. Niemal każda antresola i pokój zaadaptowane zostały na potrzeby czytelników. Stoły czytelniane przy oknach oddzielone są od pozostałej części biblioteki regałami z książkami. W centralnej części drewnianą kratownicą wydzielone są przestrzenie do pracy indywidualnej, ale i tutaj znajdują się regały np. z czasopismami. W pobliżu wejścia i lady bibliotecznej zlokalizowany jest mały pokój przeznaczony do celów reprograficznych. Czytelnicy samodzielnie kopiują potrzebne im materiały. Na niższym poziomie znajdują się kolejne regały, w tym kompaktowe - również tutaj studenci mają wstęp. Obok klatki schodowej mieści się pokój do pracy grupowej. Księgozbiór historyczny przechowywany jest w regałach kompaktowych zabezpieczonych kłódkami założonymi na zsunięte przęsta regałów, tak by uniemożliwić dostęp do nich osobom niepowołanym. Skoroszyty i publikacje, na które składają się luźne karty, zostały wydzielone i przechowywane są w odrębnym pokoju, do którego klucz udostępnia bibliotekarz. Specyficzność tego miejsca polega na częściowo prezencyjnym charakterze zbiorów - studenci pierwszego stopnia nie mogą wypożyczać książek na zewnątrz.

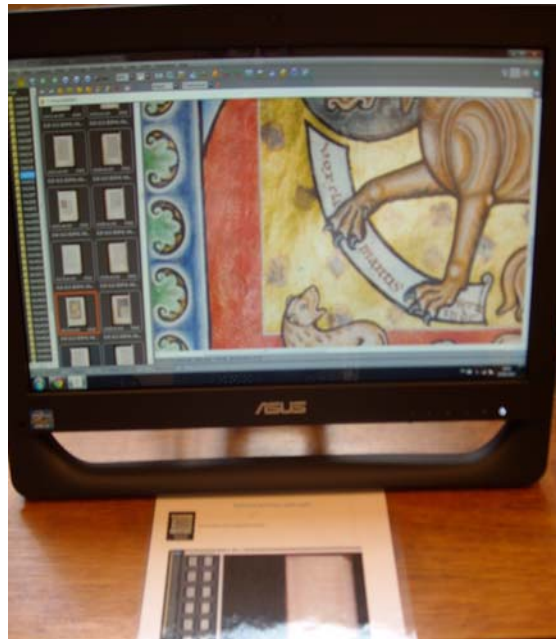

Zdj. 6. Regały kompaktowe w Bibliotece Léona Graulich. Fot. M. Błach.

Zdj. 7. Czytelnia komputerowa w Bibliotece Léona Graulich. Fot. M. Błach.

Odrębny charakter ma bibliofilska kolekcja 565 inkunabułów i 6500 manuskryptów, przynależnych do Biblioteki ALPHA, a przechowywanych w sali nazwanej imieniem Marii Delcourt (1891-1979), filologa klasycznego i pierwszej kobiety wykładającej na ULg. Opiekę nad tą kolekcją sprawuje historyk sztuki – Cécile Oger, która przeprowadziła pokaz najcenniejszych zbiorów. W jego trakcie zaprezentowała pięknie iluminowane manuskrypty i inkunabuły, wśród których wyróżniał się tekst z inicjałem zdobionym podobizną świętego Dionizego. Wśród cymeliów ULg znajduje się polonikum - pierwsze wydanie dzieła Mikołaja Kopernika *De revolutionibus orbium coelestium* adnotacjami i komentarzami współczesnego wielkiemu astronomowi, gratka dla bibliofilów i specjalistów od proveniencji, a także historyków nauki.

Zdj. 8. ULg Library. Ekran w oddziale digitalizacji umożliwiający przeglądanie skanów w b. wysokiej rozdzielczości. Fot. M. Błach.

Celem ochrony, a także promocji tego historycznego księgozbioru, utworzono w ULg czteroosobowy oddział digitalizacji. Cechą charakterystyczną tego oddziału jest to, iż zatrudnione w nim osoby pracują na pół etatu. Skanowanie poszczególnych materiałów wybranych do zdigitalizowania odbywa się w systemie projektowym. Na czym polega ten system? W ciągu roku planowane i realizowane są 3 - 4 projekty. Do każdego z nich wybiera się powiązane tematycznie publikacje. Taki system ułatwia skanowanie w pierwszej kolejności materiałów wymagających natychmiastowej digitalizacji, do których można dobrać inne teksty o podobnym profilu, a jednocześnie zapewnia komfort pracy: skanujący po zakończeniu danego zadania mają poczucie ukończenia pewnego procesu. Najważniejszą zaletą tego systemu doboru publikacji do digitalizacji jest łatwość w promocji rezultatów pracy nad danym projektem w postaci wirtualnej wystawy. Ekspozycje zakończonych projektów oglądać można online. Są wśród nich prezentacje zdigitalizowanego lokalnego pisma satyrycznego „Le Rasoir” wydawanego od 1869 roku, cennych manuskryptów (te połączył wątek realnych i fantazyjnych postaci pokrywających marginesy skanowanych tekstów, od którego nadano wirtualnej wystawie tytuł: *Inny świat*) czy skany materiałów, w tym korespondencji, związanych z osobą matematyka i profesora ULg w latach 1865-1884 - Eugène Catalana. Skanowanie jest formą ochrony dziedzictwa, stanowi jedną z trzech funkcji Biblioteki ULg zgodnie z jej nową wizją. Oprócz gwarantowania zachowania dziedzictwa Biblioteka ULg stawia sobie za cel ułatwianie dostępu do informacji oraz wspieranie produkcji i rozpowszechnianie wiedzy naukowej.

To ostatnie zadanie realizowane jest przez systematyczne powiększanie zbiorów. Na zakupy nowości przeznaczona jest 94,5% bibliotecznego budżetu. 3/4 wszystkich nowych nabytków stanowią źródła elektroniczne. Zwiększająca się liczba e-dokumentów w bibliotece wiąże się ze spadkiem liczby transakcji międzybibliotecznych, ale również z koniecznością wydawania coraz większych kwot na zakupy nowości. Wielkie koncerty co roku zwiększają koszty abonamentu baz danych, czasopism elektronicznych. Z roku na rok Biblioteka ULg musi rezygnować z prenumeraty określonych materiałów i to jest główną przyczyną, dla której, jak wyjaśnia Stéphanie Audrit reprezentująca Dyrekcję Sieci Bibliotecznej ULg, biblioteka zmierza w kierunku Open Access.

Polityka Open Access nie jest tylko polityką biblioteki - to polityka ogólnouniwersytecka. I takim projektem jest również Orbi - uczelniane repozytorium. To nie tylko źródło informacji i dostępna w wolnym dostępie baza publikacji pracowników ULg, ale także generator CV, narzędzie administracji uniwersyteckiej. Awans osoby zatrudnionej na Uniwersytecie w Liège zależy od dorobku naukowego zdeponowanego w Orbi. Tylko to, co jest przez danego pracownika w Orbi umieszczone, bierze się pod uwagę przy rozważaniu awansu. Od 2008 roku zatrudnieni w ULg są zobligowani do samodzielnego dodawania do repozytorium pełnego tekstu swoich publikacji, które ukazały się po 2002 roku. W przypadku, jeśli zawarta umowa wydawnicza nie pozwala na udostępnianie w ramach wolnego dostępu, stosuje się ograniczenia. Orbi reklamowane jest przez pracowników biblioteki także jako forma promocji dorobku naukowego. Tę zaletę uczelnianego repozytorium potwierdzają statystyki cytowania artykułów dostępnych w Orbi.

Otwarte repozytorium i Bibliografia ULg to nie jedyna forma działania ukierunkowana na szerzenie Open Access. Oprócz ulotek informacyjnych, propagujących ten ruch i uświadamiających zalety z niego wynikające dla naukowców, biblioteka uniwersytecka oferuje wsparcie i porady prawne dotyczące prawa autorskiego - prawnik biblioteczny jest do dyspozycji pracowników ULg. Również prace dyplomowe gromadzone i udostępniane są w odrębnym, otwartym archiwum online. Dla prac magisterskich jest to Matheo. Dokumenty zdigitalizowane - cymelia biblioteczne - dostępne są w bibliotece cyfrowej funkcjonującej pod nazwą DONum. Czasopisma Open Access można odnaleźć w PoPuPs.

A wydarzenia takie, jak corocznie odbywające się szkolenia dla uczestników programu Erasmus promujące Open Access, tylko ten obraz otwartej biblioteki i otwartego ULg dopełniają.

Szczególny charakter podczas całotygodniowego szkolenia, w tym roku przeprowadzonego po raz pierwszy w języku angielskim, miało seminarium pozwalające każdemu z 16 uczestników zaprezentować swoją bibliotekę i prowadzone w niej działania na rzecz Wolnego Dostępu - Open Access. Najczęstszą formą partycypowania bibliotek w ruchu Open Access jest tworzenie repozytoriów uczelnianych i uczestnictwo w Tygodniu Open Access. Swoje własne archiwa cyfrowe posiadają: paryska uczelnia Arts & Métiers ParisTech (archiwum SAM oparte na oprogramowaniu Dspace - wersja 4.3, działa od stycznia 2013 roku, w marcu 2015 roku było w nim już 1300 rekordów), Uniwersytet w Patras (Nemertes), Politechnika w Walencji (RiuNet istniejące od 2008 roku) czy wileński Uniwersytet Michała Römera (Mykolas Romeris University). Uniwersytet w Walencji posiada repozytorium „Roderic” i planuje wydawanie czasopisma online w otwartym dostępie. Biblioteka Główna Uniwersytetu Pedagogicznego z Krakowa mogła się natomiast pochwalić wydawanym od 2012 roku czasopismem elektronicznym „Biblioteka i Edukacja”.

Seminarium to stało się swego rodzaju forum wymiany doświadczeń i okazją do dyskusji na temat odmiennych rozwiązań tych samych problemów podejmowanych w różnych europejskich bibliotekach. Okazję do wymiany opinii na tematy bibliotekarskie, nie tylko te, które weszły do oficjalnego programu, stanowiły również liczne nieformalne spotkania towarzyszące szkoleniu - takie jak przerwy kawowe czy pożegnalna kolacja w restauracji *L'Industrie* serwującej tradycyjne belgijskie potrawy: *boulets à la liégoise*, *vol-au-vent* czy *jambonneau*. Zróżnicowane grono uczestników z różnych krajów o odmiennych tradycjach i doświadczeniach stanowi o ogromnej przewadze Staff Training Week nad szkoleniem indywidualnym. Szkolenie typu Staff Training Week oferuje możliwość wielostronnej wymiany doświadczeń i pomysłów. Ani krótkie, ani długie sprawozdanie nie pozwala na zebranie i opisanie wszystkich doświadczeń, jakie stają się udziałem uczestników tej formy spotkań. Nie mówiąc już o skutkach tak świetnie zorganizowanych szkoleń - jednym wartym zasygnalizowania już w tym momencie jest rozbudzona chęć uczestnictwa w tego rodzaju programach, a równocześnie pragnienie ich samodzielnego organizowania. Podczas naszego bibliotecznego Staff Training Weeku w Liège do rewizyty zachęcały m.in. uczestniczki reprezentujące grecki Uniwersytet w Patras, którego Biblioteka i Centrum Informacyjne zaplanowały na wrzesień 2015 roku kolejny bibliotekarski kongres poświęcony sprawom dotyczącym Open Access, digitalizacji i kompetencji informacyjnych. Jedno spotkanie odeszło do historii, ale za kilka miesięcy odbędzie się kolejne.

Informacja o autorze:

mgr Marzena Błach - pracownik Oddziału Udostępniania Zbiorów Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie, zajmuje się wypożyczaniem międzybibliotecznym, tel. 12 662 6373; e-mail: marzena.blach@libpost.up.krakow.pl.